

індивідуальної самобутності, яку ми в читацькому своєму сприйнятті звикли асоціювати з його іменем [2, 94-95]. Нерідко яскраві метафоричні образи створюють неологізми, напр.: “холодноокість збіднює і світ, і душу навіть дуже розумним людям”; “Ні, видко, не вийде з мене, як говорить дядько Володимир, гречної дитини, – піду я в свій перчистий, веселогубий рід”; “Широко, як мені здається, розпухирилась ця влада, чи не лопне, мов булька” та ін.

Лексичні новотвори М. Стельмаха можуть входити в порівняльні конструкції, створювати свіжі й оригінальні порівняння, напр.: “– Чуєш, не лети, мов байбас на весілля”; “У тебе й справді ноги – мов деревляччя” та ін.

Уживання оказіональної лексики чітко простежується у портретних характеристиках персонажів, що відзначаються своєю розлогістю, багатобарвністю, вичерпністю, свіжістю. Хоча нерідко опис зовнішності у творах письменника обмежується двома-трьома портретними деталями. Нерідко тут автор створює власні лексеми, напр.: “головешкуватий, вислоносий панич”, “дебела, тарілощока бублейниця Стефа”, “щоб моя сестра не виходила за того сернастовусого” та ін.

Письменник часто акцентує увагу читачів на очах героїв (“незнайомий розумноокий селянин”). В аналізованих творах простежується цілий ряд складних прикметників з опорним компонентом-іменником очі, а саме: *глибокоокий, слизькоокий, п'яноокий, великоокий, веселоокий, лукавоокий*. Якщо прийнято вважати очі дзеркалом душі людини, то їх опис нерідко може містити уявлення про характер людини, її внутрішній світ. Це, власне, й виявляється у слововживаннях письменника.

Отже, стилістичне забарвлення лексичних новотворів формується на основі експресивності, емоційності та оцінності. Як неперевершений знавець багатства української мови Михайло Стельмах не тільки використовує усі семантико-стилістичні можливості мови, а й сам уміло створює нові лексеми, що здатні збагачувати виражальні засоби української мови. Стельмахівські новотвори рідко виконують тільки зображальну роль, зазвичай, тут нашаровується оцінність та емоційність.

#### Список використаних джерел

1. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття: монографія / Г. М. Вокальчук. – Острого: Національний університет “Острозька академія”, 2008. – 536 с.
2. Наш Михайло Стельмах: Літературно-критичні статті, етюди, есе. – К.: Рад. письменник, 1982. – 367 с.
3. Ніколайчук І. Функції лексичних новотворів в художньому тексті (на матеріалі поезії Ігоря Калинця) / І. Ніколайчук // Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай. – Острого: Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2010. – С. 135-145.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
5. Семенчук І. Р. Михайло Стельмах. Нарис творчості / І. Р. Семенчук. – К.: Дніпро, 1982. – 227 с.
6. Стельмах М. П. Твори в 7-ми т. – Т. 4. / М. П. Стельмах. – К.: Дніпро, 1983. – 712 с.
7. “Українська мова”. Енциклопедія. – К.: “Українська енциклопедія”, 2000. – 752 с.
8. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

*Summary.* The article is devoted to the analysis of individual author's innovations, created by M. Stelmakh in his writings. Their semantic meanings and stylistic role have been characterized. The emotional-expressive and evaluative functions of author's neologisms have been defined in the article.

**Key words:** author's neologism, neo-lexeme, occasionalism, expressiveness; a new piece of writing.

УДК 811.111'37

О.П.Бадик

## БЕСІДА ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ, ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню бесіди як найпоширенішої форми спілкування. Встановлено арсенал вербальних та невербальних складових бесіди, особливості їх взаємодії та ступінь ефективності в процесі реалізації мовленнєвих стратегій співрозмовників.

**Ключові слова:** бесіда, комунікація, вербальні/невербальні складові бесіди, мовленнєві стратегії.

Лінгвістика здавна вивчала особливості вербального спілкування, цій проблемі присвячена низка фундаментальних досліджень таких відомих мовознавців як В.В. Богданов, Г.Г. Почепцов, Г.В. Колшанський, С.Л. Левінсон, Дж. Остін, Д. Річардс, Д.Серль [1; 2; 3; 6; 7; 10; 11; 12]. Останнім часом вербальне спілкування розглядають у тісній взаємодії з невербальним. Як зазначає Ф.С. Бацевич, мовлення – основний, але не єдиний спосіб спілкування [1, 458]. Світ невербальних комунікативних компонентів, якими користується людина в ході здійснення одного з найбільш важливих видів своєї діяльності, а саме міжособистісного спілкування, багатий, різноманітний і має довгу історію розвитку.

У межах представленої статті ми маємо на меті розглянути лінгвістичний феномен бесіди як найпоширенішої форми спілкування. Не дивлячись на, здавалося б, вивченість згаданої проблеми, у науковій літературі відсутній комплексний опис вербальних та невербальних складових бесіди в англійському дискурсі, що й зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких *завдань*: – визначення вербальних та невербальних складових бесіди; – вивчення кореляції між вербальними та невербальними складовими бесіди; – встановлення функцій вербальних та невербальних компонентів бесіди у комунікативному процесі.

*Матеріалом дослідження* послужили 500 зв'язних уривків, отриманих методом суцільної вибірки з прозових та драматичних творів сучасних англійських і американських письменників.

У будь якій життєвій ситуації людям доводиться спілкуватися, обмінюватися інформацією, домовлятися, знаходити виходи зі складних ситуацій, тому значну частину свого життя вони витрачають на спілкування. Для встановлення контакту найчастіше використовується така форма спілкування, як бесіда. С. Річардс і Р. Шмідт розглядають бесіду, як мовленнєву дію [11, 147]. З цього погляду, бесіда є діяльністю, що спрямована на соціальні цілі (наприклад, розподіл ролей, представлення себе).

*Бесіда* – найпоширеніша форма спілкування, що має на меті передачу інформації, обмін думками, почуттями тощо. Вона потребує особливої чуйності, уміння слухати й одночасно вести розмову в передбаченому руслі, розпізнавати емоційний стан співрозмовника, миттєво реагуючи на будь-які зміни, фіксувати зовнішні прояви внутрішнього стану (жести, міміку тощо).

Встановлення контакту – це встановлення психологічного духовного зв'язку між людьми. Цей зв'язок має сприяти взаєморозумінню і взаємовпливу. Знайти вдалий спосіб увійти в контакт можна через усмішку, погляд, міміку, інтонацію. Розрізняють контакти вербальні і невербальні, глибинно-особистісні, емоційні, епізодичні, ефективні і неефективні, інтелектуальні, постійні, усвідомлені, неусвідомлені, поверхові тощо. Дослідники зазначають, що міжособистісний контакт починається з контакту очей (коли зустрічаються погляди, вони можуть бути зацікавленими, миттєвими, довірливими, настороженими) [4; 11]. Далі слід привітатися, познайомитися. Бесіда в усіх її видах (ритуальна, глибинно-особистісна, ділова) є унікальною формою встановлення контакту між людьми, їх взаєморозуміння та взаємодії.

Як різновид спілкування, бесіда може протиставлятися іншим видам мовлення, таким, як наприклад, лекція, обговорення, проповідь, суд, інтерв'ю, дебати тощо. Ці мовленнєві дії різняться за кількістю учасників, що беруть в них участь, а також за типом і кількістю реплік, які очікуються від учасників.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу феномену бесіди, слід визначити, як розділити її на значущі одиниці. Одиницями опису в мовленнєвому аналізі є такі поняття як: черга, пара, послідовність.

Під чергою розуміють такий перебіг бесіди, коли один мовець говорить перед тим, як заговорить інший. Пара складається з двох черг, що мають місце у бесіді між двома мовцями. Послідовність складається з більш ніж однієї черги. Це – найменш чітка одиниця опису, інколи послідовність – це пара, що складається з трьох або чотирьох черг [4, 5].

Трапляється, що бесіда закінчується, так і не почавшись. Чому? Причина полягає здебільшого в тому, що перші її фрази виявилися надто незначущими. Адже саме перші репліки вирішальним чином впливають на співрозмовника, тобто на його рішення, слухати далі, чи ні. Зазвичай співрозмовники уважніше слухають саме початок розмови через зацікавленість, очікування чогось нового, з метою зняття напруги, що виникає на початку бесіди. Перші дві-три репліки визначають внутрішнє ставлення до співрозмовника й до бесіди в цілому. Варто закінчити бесіду на оптимістичній ноті, висловити свою віру в людину. Успішна реалізація бесіди підвищує моральну культуру особистості, її психологічну компетентність, сприяє досягненню успіху у повсякденному житті.

Вочевидь, бесіду не просто розпочати і завершити. Початок і кінець бесіди та її складові визначають мовці. Перехід від мовчання до розмови, або від розмови до мовчання вимагає прийняття рішень [2, 26]. Базовим структурним формуванням у бесіді є пара послідовних реплік (так звана пара суміжності) між двома співрозмовниками, при чому друга репліка є зрозумілою і пов'язаною з першою та вимагає продовження. Прикладами згаданих пар є:

<i>Вітання – Вітання</i>	– <i>Good morning!</i>
– <i>Hi!</i>	
<i>Питання – Відповідь</i>	– <i>How do you like our show?</i>
	– <i>You have some beautiful paintings here!</i>
<i>Твердження – Відповідь</i>	– <i>That was a terrible lecture!</i>
	– <i>Yes, I wish he could speak in normal English.</i>

Пари на зразок представлених вище, передбачають безпосередню участь обох співрозмовників у бесіді, а також дають можливість продовжувати розмову, проте жоден з прикладів не є повною закінченою бесідою. Вітання по телефону (*Answerer: Hello; Caller: Hi, Bill!*) неминуче призводить до продовження розмови. Той, хто телефонував, мусить запропонувати хоча б одну тему для бесіди, щоб виправдати свій виклик. Віч-на-віч такі вітання зазвичай сприяють подальшій розмові.

Основне правило реалізації бесіди полягає в тому, що коли один мовець забезпечує початок і основні складові розмови, інший повинен закінчити розмову і відтворити попередню, ту, яку він вже прослухав. Передбачається зворотне спілкування – головна особливість дискусії.

Окрім черги, пари і послідовності, мовознавці пропонують такі складові перебігу бесіди як: акт, дія і обмін [10, 72]. Типова бесіда складається з трьох дій: ініціююча дія, дія-відповідь і дія-доповнення. Мовленнєвий акт є мінімальною одиницею дискусії й ґрунтується на мовленнєвій дії, що має місце під час виголошення висловлення. Наприклад:

*Teacher: What does the next one mean? You do not often see that one around here, Miri.*

*Miri: Danger falling rocks.*

*Teacher: Danger? Falling rocks. (D. Brown, Angels and Demons)*

У наведеному прикладі функція першої репліки полягає у питанні, яке покликане з'ясувати відповідь учня. Другий і третій мовленнєві акти є допоміжними, вони допомагають здобути відповідь. Другий, зазвичай, посилається на твердження і класифікується, як дозвіл. Третій мовленнєвий акт дає дозвіл учневі відповісти на запитання.

Оскільки бесіда – це мовленнєва взаємодія мінімум між двома учасниками, її можна розглядати також як мета-дискусію. У першій фазі мета-дискусії учасник реалізовує свою мету, щоб використати вербальні засоби, які складають мінімальні одиниці дискусії різних типів (*constatives, quesitives, operatives і expressives*). Наприклад: *Hello! Hi! How are you? Glad to meet you! How do you do?* Ці висловлення використовуються з метою початку розмови.

Перелік тем для спілкування в рамках бесіди обмежений. Питання про здоров'я, обговорення погоди, деяких очевидних речей використовуються для того, щоб розпочати розмову. Тема розмови може часто бути безцільною, очевидною, нецікавою, а іноді підозрілою й навіть недоречною [4, 97-99]. Згадані мовленнєві дії створюють передумови, необхідні для початку розмови. Наприклад, в Японії є популярним запитати у сусіда: *“Where are you going?”*. Це питання не є інформаційним. Мовець не має на меті дізнатися про плани співрозмовника, він лише хоче бути ввічливим. Відповідь на це питання є абсолютно легкою: *“Just over there”*. Початкова фаза мета-дискусії лише створює необхідні передумови для задоволення людських потреб.

Ю.В. Матюхіна пропонує наступний перелік тем для спілкування [4, 118-119]: – загальні (друзі, знайомства, новини про родичів, друзів, знайомих, плітки тощо); – новини (суспільні, спортивні); – моральні норми і виховання (поведінка дорослих і дітей); – мистецтво (театр, музика, література); – природа (обговорення погоди, ландшафту, клімату); – хобі і симпатії (спорт, полювання, подорож).

Вважається, що бесіди на теми політики, релігії і фінансів є забороненими.

Наступна фаза бесіди – це фаза підтримки контакту. Метою дискусійних реплік, що використовуються на цьому етапі є регулювання і підтримка контакту у процесі обміну інформацією. Прикладами вербальних засобів, що використовуються у цій фазі, є: *Are you with me? Do you understand?* Мета-дискусія регулюється за допомогою прагматичних маркерів (слів і словосполучень):- ініціативні маркери підтримки мовленнєвого контакту: *look, listen, I say, you know*; – увідні маркери (для введення нової теми бесіди): *look, listen, I mean, so, now*; -маркери модифікації (для підтримки контакту): *I mean, you see, you know*; – маркери нерішучості і заповнювачі паузи: *well, you see, you know, hm, mm*; – маркери, що містять додаткове значення: *yes, well, I see, true*.

У бесіді можливим є також використання голосових сигналів – *uh-uh, hmm, mmm* тощо. Вони забезпечують зворотній зв'язок з мовцем-адресантом повідомлення. Це є особливо важливим у ситуаціях, де візуальний контакт відсутній. Наприклад, під час телефонних бесід відсутність зворотного зв'язку може спонукати мовця запитати про наявність співрозмовника на зв'язку. Мовчання протягом розмови сприймається як відмова від спілкування.

Ще одна невербальна стратегія представлена візуальним контактом. Розрізняють чотири головні функції візуального спілкування: контроль зворотного зв'язку; сигнал мовленнєвої черги; маркер характеру взаємин; компенсація фізичної дистанції [5, 154]. Вважається, що перша функція є найважливішою у межах соціальної взаємодії.

Операція роз'єднання мовленнєвого контакту – завершальна фаза мета-дискусії. Для неї характерні висловлення: *Good night! So long! Bye! Good luck!* – які використовуються з метою припинення спілкування. При цьому співрозмовники не лише перестають розмовляти, їм доводиться також припинити бесіду [5, 116]. Наприклад: *Right. O'key. Catch you later. Good luck! I wish you joy!*

Таким чином, проведене у межах статті дослідження дозволяє стверджувати: вербальним й невербальним складовим бесіди належить одне з чільних місць у процесі спілкування й людської взаємодії в цілому. Комуниканти хочуть, щоб їх вислухали й розуміли інші. Для цього вони використовують вербальні і невербальні засоби. Ефективність бесіди значною мірою залежить від умов комунікативної ситуації і культурної специфіки. Варто зауважити, що питання функціонування невербальних засобів комунікації не вичерпується представленим матеріалом, перспективу подальших досліджень становить комплексне вивчення прагматичних аспектів невербальних засобів реалізації комунікативних стратегій мовців у англійському дискурсі.

#### Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Проблеми сучасної лінгвістичної генології: спроба аналітичного огляду / Ф.С. Бацевич // Од слова путь верстаючи й до слова: Збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України / Редкол.: О.І. Чередниченко (голова) та ін. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 448-475.
2. Богданов В.В. Речевое общение: прагматические и семантические аспекты / В.В. Богданов. Учебн. п. – Л.: Изд-во Ленинградск. гос. ун-та: 1990. – 88 с.
3. Колшанский Г.В. Паралингвистика / Г.В. Колшанский. – М: Наука, 1974. – 81 с.
4. Матюхіна Ю.В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI-XIX ст.: Дис. канд. філол. наук / Ю.В. Матюхіна. – Харків: 2004. – 190 с.
5. Непп М., Хол Д. Невербальное общение / М. Непп, Д. Хол. – М.: “ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК”, 2004. – 256 с.
6. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – К.: Ваклер, 2001. – 651 с.
8. Austin J.L. How to things with words / J.L. Austin. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 168 p.
10. Levinson S. Pragmatics / S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – P. 309-312.
11. Lyons J. Human Language // Nonverbal Communication / J. Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1972. – P. 49-86.
12. Matyukhina J. Phatic Speech Aspects of Diachronic Analysis // Cognitive / communicative aspects of English / The USSE international conference and Summer school / J. Matyukhina. Cherkasky State University, 27-29 May 1999. – Cherkasy, 1999. – P. 71-73.
13. Richards J.C., Schmidt, R.W. Conversational Analysis // Language and Communication / J. C. Richards, R. W. Schmidt. – New York: Longman Inc., 1983. – P. 117-154.
14. Seale J. Speech Acts: an Essay in the Philosophy of Language / J. Seale. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 208 p.

*Summary. The article analyses conversation as the most common form of communication. It determines a set of verbal and non-verbal constituents of a conversation, peculiarities of their interaction and the degree of their effectiveness for communicative strategies employed by interlocutors.*

*Key words: conversation, communication, verbal/non-verbal constituents of a conversation, communicative strategies.*

УДК 811.161.2'37

О.А.Бакун

### ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕГМЕНТА НАЗИВНОГО ТЕМИ (НА МАТЕРІАЛІ ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКІВ)

*У статті розглянуто лексико-граматичні засоби вираження сегмента одного з типів сегментних конструкцій – називного теми, які широко вживаються у газетних заголовках. Виокремлено різновиди структурних моделей сегмента досліджуваних сегментних конструкцій.*

*Ключові слова: лексичні засоби, сегментна конструкція, сегмент, називний теми, номінативна одиниця.*